

{-Dir} BIÇİMBİRİMİNİN SÖZLÜ SÖYLEMDEKİ KİPLİK ALANLARI VE KULLANIMLARI

Modality Domains and Usages of {-Dir} Morpheme in Turkish Spoken Discourse

Caner KERİMOĞLU* - Cansu AKSU**

Dil Araştırmaları, Güz 2015/17: 73-94

Öz: Araştırmada söylem dilbilgisi yaklaşımı çerçevesinde Türkçe sözlü söylemde {-Dir} biçimlerinin kiplik alanları, sıklık ve kullanımının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda ulusal kanallardaki sağlık, politik sohbet, güncel sohbet ve kültür-sanat konulu yayımlardan kaydedilen 15 saatlik veriler yazıya aktarılarak bir bütüncü oluşturulmuştur. Çalışma verileri bütüncü temelli söylem çözümlemesi yöntemiyle, “Bağlam İçinde Anahtar Sözcük Arama” (BIAS-TR) programı kullanılarak çözümlenmiştir. Bütüncüde {-Dir} biçimlerinin kullanıldığı cümleler ve cümlelerin içinde bulunduğu bağlamlar örneklem olarak seçilmiş, seçilen örneklerden hareketle, çalışmanın bulgular bölümünde {-Dir} biçimlerinin belirteçlerle ve diğer dilbilgisel yapılarla kullanım sıklığı ve anlamları belirlenmiş, bu belirlemeler tablolar üzerinde gösterilerek açıklanmıştır. Bunun yanında {-Dir} biçimlerinin bulunduğu cümlelerin dizimsel özellikleri de açıklanmış, bütün bu anlam ve kullanımlar belirlenirken söylem çerçeveleri (bağlam, yer, zaman, katılımcıların özellikleri ve iletişim konusu) dikkat alınmıştır. Çalışmada bu belirlemelerin nasıl yapıldığına dair örnekler yer almaktadır. Çalışma sonunda {-Dir} biçimlerinin 3. kişi belirten bir koşaç eki olmadığı, anlamını bağlamın ve belirteçlerin sınırlandırdığı bir kiplik belirticisi olduğu, sayısal veriler ve örneklerle ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Söylem dilbilgisi, kiplik, {-Dir} biçimbirimi

Abstract: This study aimed to find out the modality domains, the frequency and the use of the {-Dir} forms (*nominal predicate +-Dir; var/ yok +-Dir; verbal predicate +-mAkTA+-Dir; verbal predicate +(I)yor+-Dir; verbal predicate +-mİş+-Dir; verbal predicate +(y)AcAk+-Dir; verbal predicate +-mAlI+-Dir*) in Turkish spoken discourse data within the framework of discourse grammar approach. In accordance with this aim, a corpus was compiled by means of transcribing 15 hours of data recorded from health, political, current talk and culture-art broadcast in national channels. The data of the study were analyzed by using the program “Keyword In-Context – KWIC” (Bağlam İçinde Anahtar Sözcük Arama - BIAS-TR) with a method of corpus-based discourse analysis. The sentences in which {-Dir} morpheme was used and the contexts these sentences were within were chosen as the sample, and starting from this sample, in the findings chapter of the study, the frequency use of the {-Dir} forms with adverbs and other grammatical structures was identified, and these identifications

* Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, İzmir/TÜRKİYE., canerkerimoglu@yahoo.com. Gönderim Tarihi: 12.12.2014 / Kabul Tarihi: 18.06.2015.

** Öğr. Gör., Ankara Üniversitesi, Türkçe ve Yabancı Dil Uygulama ve Araştırma Merkezi-TÖMER, İstanbul/TÜRKİYE, aksucans@hotmail.com.

were explained by showing them on the tables. In addition, the syntagmatic features of the sentences in which there were {-Dir} morpheme were revealed, and the discourse frameworks (context, location, time, the features of the participants, the communication topic) were taken into consideration while identifying all these meanings and uses. Examples took place in study as to how these identifications were made. As a result of the numerical data and the examples, the study has revealed that the morpheme {-Dir} does not mark the 3rd person, and that it is a modality marker whose meaning is constrained by its context and adverbs.

Keywords: Discourse grammar, modality, {-Dir} morpheme

Giriş

Kiplik herkesçe kabul gören bir tanımına ulaşmanın güç olduğu kategorilerdendir (Tanımlar için bk. Kerimoğlu 2011: 18-20). Ancak şu üç bakış açısına göre tanımlandığı görülür:

İlk bakışa göre kiplik önerme karşısında **konuşurun tutumunu** (bilgi temelli, istek temelli vb.) bildiren bir kategoridir. Buradaki temel ayırım Jespersen (1924) tarafından ileri sürülen kip tanımına dayanmaktadır. İsteğe dayalı olma veya isteğe dayalı olmama, ölçüyü oluşturur.

1a. *Yarın yağmur yağabilir.*

1b. *Orada beklemeyin, içeri girebilirsiniz.*

Buna göre 1a'da konuşur bir tahminde bulunurken, 1b'de izin verme eyleminde bulunmaktadır. 1a'da bilgi, 1b'de istek söylemi belirleyen ögedir. Her iki önermede de bu işlevler için aynı öge [-*(y)Abil-*] kullanılmasına rağmen bu bakışa göre farklı alanları işaretlemektedirler. Buna dayalı olan yaygın kiplik bölümlenmesi bilgi kipliği (epistemic modality) ve yükümlülük kipliği (deontic modality) ayrımıdır. 1a bilgi kipliği, 1b yükümlülük kipliği içinde değerlendirilir.

İkinci bakış **önermenin gerçeklik derecesi** konusuna odaklanır. Konuşur önermenin gerçekliğine dair durumunu yorumlar. Bu bakışa göre ölçü istek değildir. İfadeler gerçek olaylar ve durumlar ile gerçek olmayan olaylar ve durumları karşılayanlar olarak ikiye ayrılır.

1c. *Ali dün saat üçte bize gelmişti.*

1d. *Ali bize yarın gelir.*

1c'de konuşur gerçek, kanıtlanabilir bir olaydan söz ederken 1d'de gerçekliği henüz kanıtlanabilecek durumda olmayan, gerçek dışı bir durumu ifade etmektedir. Buna dayanan kiplik bölümlenmesi gerçeklik (realis) ve gerçek dışılık (irrealis) biçimindedir. 1c gerçeklik kipliği örneği, 1d gerçek dışılık örneğidir.

Üçüncü ve mantık kökenli bakış açısı önermenin sunduğu **bilginin dünya bilgi-siyle uyumuna** odaklanır. Buna göre önerme ya tersi mümkün olmayan zorunlu bir bilgi içermektedir ya da dünyaya dair bir olasılığı dile getiren olası bir önermedir.

1e. *Ankara Türkiye'nin başkentidir.*

1f. *Yarın belki gelebilirim.*

1e’de zorunlu bir önerme söz konusudur çünkü konuşurun ifadesi dünya bilgisiyse uyuşan, aksi mümkün olmayan bir önermedir. 1f’deki önerme ise kanıtlanabilirliği sınanamayacak durumda olan geleceğe yönelik bir plan ve istek bilgisi içerdiğinden olası önermedir. Eski Yunan’dan beri bilinen bu ölçüye göre olasılık (possibility) ve zorunluluk (necessity) bölümlenmesi yapılır. Buna göre 1e zorunlu, 1f olası bir önermedir (Kerimoğlu 2011, 21-23).

Kiplikle ilgili bir diğer konu, sınıflandırmaların çeşitliliğidir. Kiplik alanlarının neler olduğu ve bunların nasıl bölümleneceği konusunda da çeşitli görüşler vardır. Kipliğin tarihî gelişimine bakıldığında *olasılık* (possibility) – *zorunluluk* (necessity) (Wright 1951, Lyons 1997), *bilgi* (epistemic) – *yükümlülük* (deontic) (Kratzer 1981, Palmer 1986, Frawley 1992), *konuşur odaklı* (speaker oriented) – *eyleyici odaklı* (agent oriented) (Bybee-Perkins-Pagliuca 1994), *iç katılımcılı* (internal participant) – *dış katılımcılı* (external participant) (Auwera-Plungian 1998, Auwera-Kehayov-Vittrant), *önerme* (preposition) – *eylem* (event) (Palmer 2001), *gerçeklik* (realis) – *gerçek dışılık* (irrealis) (Mithun 1995, Elliott 2000), *nesnel* (objective) *bilgi* – *öznel* (subjective) *bilgi* (Lyons 1977) gibi bakış açılarına göre farklılaşan ayrımlara rastlanır.

Bu çalışmada konuşurun tutumu temelinde ele alınan ve en yaygın kiplik sınıflandırması olan bilgi kipliği – yükümlülük kipliği ayrımı kullanılmıştır. Buna göre bilgi kipliği “konuşurun önermenin gerçekliği konusundaki tutumunu yansıtan” bir kiplik kategorisi olarak değerlendirilecek, önerme konusunda konuşurun güven derecesinin kesinlik mi yoksa olasılık düzeyinde mi olduğu (bilgisellik dereceleri) dikkate alınacaktır. Bu kuramsal açıklamalardan hareketle, bu çalışmada {-Dİr} biçimbiriminin bir çekim biçimi olarak sıklık, kullanım ve bilgisellik dereceleri belirlenecek; {-Dİr} biçimbirimi cümle tabanlı değil, gerçek konuşurların bulunduğu sözlü söylemlerdeki dil kullanımları esas alınarak açıklanacaktır.

1. Kuramsal Çerçeve

Bu bölümde çalışmanın kuramsal temelini oluşturan eğitim amaçlı söylem dilbilgisi yaklaşımı ve araştırma kapsamına alınan {-Dİr} biçimbirimi ile ilgili çalışmalara yer verilecektir.

1.1. Söylem Dilbilgisi Yaklaşımı

Bir tür dizgeci-işlevsel dilbilgisi uygulaması olan Halliday (1985), dilbilgisini merkeze alan etkileşimli incelemeleri ve söylem çözümlemecilerinin çalışmalarını etkilemiş ve bu çerçevede söylem dilbilgisi çalışmaları yaygınlaşmıştır (Hughes - McCarthy 1998: 264).

Halliday’in dilbilgisi aslında bir metin dilbilgisidir. Diğer bir deyişle seçimler, metin olan ve bitmiş bir ürünün sonucu olarak incelenir. Sözlü dilbilgisi ise daha çok, etkileşimsellik özelliği nedeniyle anlık seçimler yoluyla o anı etkileyebilen durumlarla ilgilenir (Hughes - McCarthy 1998: 263).

Konuşurların belirli anlamları dilde ne zaman, neden ve nasıl kullandıkları önemlidir ve bu gözlemlenmelidir. Carter, Hughes ve McCarthy (2007) nerede kuralların

başladığının, nerede seçimlerin başladığının gözlemine yapmanın önemine dikkatleri çekmiştir. Araştırmacılar bunun için bir gözlemci gibi davranarak bütüncelere bakmaktadırlar. Onlar bütünce inceleme yöntemiyle bir veri üretmek, yani yaratıcı olmak yerine, bütünce verilerini yorumlamışlardır. Çünkü konuşurların, etkileşimde buldukları kişileri anlama çabalarını esas almak gerekir. Bağlamcıl haberdar olma, dilbilgisel seçimleri anlamamıza yardım eder.

Cumming - Ono (1997)'ye göre dilbilgisi söylemde tekrarlanan örüntüleri oluşturur ve bu örüntüler devamlı onu biçimlendirir. Etkileşimdeki belirli sayıdaki çalışmanın yapısına baktıktan sonra bu çalışmalar “belirli biçimlerin kullanımıyla ilgili olabilen etkileşimsel sonuçları” belirtir (Hughes - McCarthy 1998: 264). Bu sebeple, dilin söylemsel özelliklerinin olduğu bütünce, bizim dilbilgisi hakkında geleneksel dilbilgisinden farklı olarak uygun kategorilere ayırma ve uygun kavramlar bulma yolundaki anlayışımızı da geliştirebilir (O’Keeffe - McCarthy - Carter 2007: 22).

Bu amaçla bu çalışmada da {-Dir} biçimbiriminin dilbilgisel sıklık ve kullanımını belirlemek amacıyla veriler söylem dilbilgisi çerçevesinde bütüncüye dayalı incelenmiştir.

1.2. Türkçede {-Dir} Biçimbiriyle İlgili Çalışmalar

Bugüne kadar Türkçede {-Dir} biçimbiriyle ilgili yapılan çalışmalarda, Türkçe dilbilim sözlüklerinde ve Türkçenin dilbilgisini betimleyici bir biçimde ele alan dilbilgisi kitaplarında biçimsel, anlamsal ve kullanımsal olarak türlü açıklamalar yapılmıştır. Bu açıklamalar şu şekilde sınıflanabilir:

{-Dir} biçimbirimi;

- (i) *Yüklemi özneye geniş zamanla bağlayan öge, ek eylemin 3. kişisi olarak koşaç /bildirme eki (copula)* (Kocaman - Osam 2000, Vardar 2002),
- (ii) *Şimdiki zaman ve geniş zamanda kesinlik, olasılık ve tahmin bildiren koşaç eki* (Ergin 1993, Gencan 2002, Korkmaz 2003, Demir 2006),
- (iii) *Kiplik belirticisi ve koşaç eki (genelleştirme, kesinlik-olasılık-tahmin-çıkarım vb.)* (Kornfilt, 2001; Göksel ve Kerslake, 2005),
- (iv) *Kiplik belirticisi (bilgisellik kipliği, gerçeklik-gerçeklik dışı, kesinlik-olasılık-tahmin-çıkarım vb.)* (Sözer 1980, Tura Sansa 1986, Tosun 1988, Bassarak 1997, Cem 2005, Kerimoğlu 2010a, 2010b).

Dilbilgisi kitaplarında çoğu araştırmacı {-Dir} biçimbirimini “yüklemi özneye geniş zamanla bağlayan öge, ek eylemin 3. kişisi olarak koşaç/bildirme eki (copula)/ek eylem” biçiminde açıklamıştır. Olumsuzunun ‘değil’ sözcüğüyle yapıldığı, kesinlik/olasılık da bildirebildiği belirtilmiştir (Banguoğlu 1998: 475, Gencan 2002, 378, Edis-kun 1999: 188, Korkmaz 2003: 421, Demir 2006: 441, Ergin 2009: 330-331, Kornfilt 1997: 81, Göksel vd 2005: 80, Underhill 1997: 31).

Araştırmacıların özellikle {-Dir} biçimbirimi üzerine yazdıkları makalelerde ise ad ve eylem cümlelerinde son öge olarak görülen {-Dir} biçimbiriminin ad cümlelerinde zaman eki olmadan kullanıldığı; eylem cümlelerinde ise {-mİş}, {-(I)yor}, {-(y)AcAK}, {-mAlI} ve {-mAktA} ekleriyle yer aldığı ve **bilgisellik kipliği** kategorisinde

kesinlik ve **düşük kesinlik** (olasılık) ile **gerçeklik** veya **gerçek dışılık** bildirdiği ifade edilmektedir. Onlara göre {-Dİr} biçimbirimi geniş zaman, şimdiki zaman ve kişi bildiren bir koşaç değildir, adlara ve eylemlere eklendiğinde konuşurun bilgi ve inançlarını belirten kip-kiplik kategorisinin bir ögesidir. Bu ekin bu iki kategoriden hangisine ait olduğu bağlam içinde belirlenebilir. Bu yüzden {-Dİr} biçimbiriminin anlamlarının saptanmasında dilsel biçimler bağlamları içinde incelenmelidir (Sözer 1980: 10, Tura Sansa 1986:145-148, Tosun 1988: 508-513, Kerimoğlu 2010:1624-1627).

Bu çalışmaya “kiplik alanını belirteçlerin (*herhalde, belki* vb.) sınırlandırdığını” savunan Kocaman (1981), “aynı biçimdeki kiplik belirticilerinin farklı kiplik değerindeki kullanımlarının olduğu” sonucuna ulaşan Papafragou (2000) ve “bilgisellik kipliğinin derecelerinin (düşük, orta ve yüksek olasılık) belirlenmesi gerektiğini” ileri süren Frawley (1992) dayanak teşkil etmiştir.

Araştırmada bütünceden elde edilen veriler incelenmiş ve elde edilen dilbilgisel verilere göre bulgular bölümünde {-Dİr} biçimbirimi, 3. kişi belirten bir koşaç belirticisi değil; konuşurun önerme karşısındaki tutumunu bildiren kiplik belirticisi olarak değerlendirilmiş ve bu biçimbirimin kiplik değeri, kiplik sınıflandırmalarına göre ve bağlama dayalı açıklanmıştır.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Giriş ve kuramsal çerçeve bölümlerinde de belirtildiği üzere {-Dİr} biçimbiriminin biçim, anlam ve kullanımlarının sınıflandırılmasında bağlam içi açıklamalara gereksinim duyulmaktadır. Araştırmada {-Dİr} biçimbiriminin cümle temelli incelenmesi yerine, bütüncü temelli incelenmesi ve ana dili konuşurlarının söylemleri dikkate alınarak sınıflandırılması amaçlanmıştır. Örnekleme {-Dİr} biçimbirimiyle saptanan yapıların (*ad/sıfat +-Dİr; var/ yok +-Dİr; -mAkA+-Dİr; -mİş+-Dİr; -(y)AcAk+-Dİr; -mAll+-Dİr*) anlam ve kullanımları dizimsel öğelere (koşul cümlesi, neden bildiren cümleler vb.), hangi belirteçlerle sık kullanıldıklarına (*tabii, mutlaka herhalde, belki, kesin* vb.) ve sözlü dildeki söylem çerçevelerine göre belirlenmiştir. Ana dili konuşurlarının söylemdeki belirli bağlamlarda dilbilgisel seçimlerine dayalı oluşturulan dilbilgisel kurallar ve kullanımlar, dilbilgisi kitaplarının salt cümle tabanlı açıklamalarından daha etkili olacaktır. Bu bakımdan bu çalışmanın Türkçenin hem ana dili hem de yabancı dil olarak öğretimine öğrenme-öğretme süreci ve ders malzemesi hazırlama vb. bakımlardan katkı sağlayacağı da düşünülmektedir.

3. Yöntem

3.1. Çalışma grubu

Araştırmanın çalışma grubunu ana dili konuşurlarının söylemleri oluşturmaktadır. Bu söylemlerde yer alan {-Dİr} biçimbiriminin kullanıldığı önermeler ve bağlamlar araştırmanın örnekleme olarak seçilmiştir.

3.2. Verilerin toplanması

Verilerin toplanması aşamasında çeşitli konulardaki karşılıklı konuşma içeren

televizyon programlarından yararlanılmıştır. Kayıtlar, 2009 Aralık ayı içerisinde gerçekleştirilmiştir. Kayıt aşamasında farklı TV kanallarından, farklı konuları içeren programlarda etkileşimdeki dilin kullanılmış olmasına dikkat edilmiştir. Programların seçiminde, ulusal yayın yapan bir kanalda yayınlanıyor olması, ölçünlü dil (İstanbul ağzı) kullanılmış olması, programın türü ve programda belli bir konu üzerinde devam eden karşılıklı konuşma olması etkili olmuştur. *Sağlık, Güncel Sohbet, Politik sohbet, Kültür-Sanat* olmak üzere toplam dört program türü belirlenerek 15 program kaydedilmiş ve yazıya geçirilerek incelenmiştir. Programların toplam süresi 14 saat, toplam sözcük sayısı 83.350'dir. Seçilen programların şehirleri, söylem çerçeveleri, program adları ve yayınlandıkları kanallar ile konuşmacı sayıları Tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1: Seçilen programların yeri, söylem çerçevesi ve konuşmacı sayısı

Program sayısı	Yer (Uzam)	Söylem Çerçevesi	Program adı ve kanalı	Konuşmacı sayısı
1.	Ankara	Sağlık	Sağlıklı Günler TRT 2	2
2.	İstanbul	Sağlık	Check-up CNN TURK	2
3.	İstanbul	Sağlık	Sağlıklı Bir Gün Kanal Türk	11
4.	İstanbul	Sağlık	Doktorum Kanal D	9
5.	İstanbul	Güncel sohbet	Günlerin Getirdikleri NTV	5
6.	İstanbul	Güncel sohbet	Saba Tümer'le Bu Gece CNN TÜRK	8
7.	İstanbul	Güncel sohbet	Bir Yıldız Masalı TV 8	12
8.	İstanbul	Güncel sohbet	Güzel Haberler NTV	6
9.	İstanbul	Politik sohbet	Yorum Farkı NTV	2
10.	İstanbul	Politik sohbet	Eğrisi Doğrusu CNN TÜRK	2
11.	İstanbul	Politik sohbet	Teke Tek HaberTürk	2
12.	İstanbul	Politik sohbet	Basın Odası NTV	4
13.	İstanbul	Politik sohbet	Balççek Pamir'le Söz Sende Haber Türk	2
14.	İstanbul	Kültür Sanat	Afişe Takılanlar CNN TURK	4
15.	İstanbul	Kültür Sanat	Gece Gündüz NTV	3

3.3. Verilerin çözümlenmesi

Araştırmada TV kanallarından kayıt yoluyla oluşturulan veriler bütüncü temelli söylem çözümlemesi yöntemiyle incelenmiştir.

Ses kayıtlarından yazıya aktarılan sözlü veri Dokuz Eylül Üniversitesi Bilgisayar Mühendisliği Doğal Dil İşleme Çalışma Grubundan öğretim görevlisi Özlem Aktaş tarafından Türkçeye uyarlanan “Bağlam İçinde Anahtar Sözcük Arama” (Bİ-AS-TR) programı kullanılarak incelenmiş ve sıklık değerleri ve bağlamli dizinler bu programdan elde edilmiştir.

Bağlamli dizin bütüncü dilbiliminde temel araçtır ve basit olarak bir sözcük veya sözcük grubunun örneklemini bulmak için bütüncüyü kullanmak demektir. Bağlam içinde anahtar sözcük arama programlarında, aranılan sözcük veya sözcük grubunun sağında ve solunda yedi veya sekiz sözcükle çizgi oluşturulur ve aranılan sözcük / sözcük grubu “düğüm/çizgi” (node) çizgideki sözcüklerle bağlamli dizini oluşturur (O’Keeffe - McCarthy - Carter 2007: 8). {-Dir} biçimbiriminin bağlamli ve hangi dilbilgisel yapılarla sık kullanıldığı (örüntüleri) bu programla belirlenmiştir

{-Dir} biçimbiriminin farklı bağlamlarda saptanan örüntüleri, kiplik alanları ve kullanımları bulgular bölümünde yer alacaktır.

4. Bulgular

Söylem çerçevesi; bağlam, iletişim konusu, katılımcıların toplumsal konumları ve katılımcıların konuyla ilgili ön bilgileriyle şekillenmektedir (Tannen - Wallat 1993:59).

Çalışmanın bu bölümünde belirlenen örneklemden hareketle {-Dir} biçimbiriminin diğer dilbilgisel yapılarla kullanım sıklığı ve anlamları belirlenmiş, sayısal veriler tablolarda gösterilmiştir. Bu anlam ve kullanımlar belirlenirken ana dili konuşurlarının programın başında veya o söylem için konuşmanın başında kurdukları söylem çerçeveleri (bağlam, yer, zaman, katılımcıların özellikleri ve iletişim konusu) dikkate alınmıştır.

4.1. {-Dir} Biçimbiriminin Kiplik Alanları

İncelemeden elde edilen verilere göre konuşurun {-Dir} biçimbirimini kullanma amacı, önermenin dış dünyadaki doğruluğunu tamamen yükümlenerek kesinlik ifade etmek (tanımlama yapmak, açıklama yapmak, bilgi vermek, bir konu hakkında bilgiyi desteklemek, bir sebebe ve önkoşula bağlı görüş bildirmek) önermenin dış dünyadaki doğruluğuna yüksek olasılık, olasılık veya düşük olasılık vermek (tahmin etmek, çıkarım yapmak, umut etmek, merak etmek)’tir. Bu çalışmada “kesinlik” konuşurun önermeyle ilgili doğruluğa tamamen güvendiğini ve inandığını; “olasılık” ise konuşurun önermeyle ilgili doğruluğa güven ve inancının düşük, orta ve yüksek olduğunu belirtmek için kullanılmıştır. Bu çerçevede {-Dir} biçimlerinin kiplik alanları kesinlik ve olasılık başlıkları altında iki kategoriye ayrılarak incelenmiştir.

Tablo 2: Program türlerine göre {-Dir} yapılarının kesinlik ve olasılık sıklıkları

{-Dir} yapıları	KESİNLİK					OLASILIK					Toplam
	Sağ.	Gün.S.	Pol.	K-S	Top.	Sağ.	Gün. S.	Pol.	K-S	Top.	
Ad soylu yüklem +-Dir	99	132	198	19	448 %95.1	8	9	5	1	23 %4.8	471
Var/yok +-Dir	20	27	19	3	69 %94.5	0	1	1	2	4 %5.5	73
-miş+-Dir	2	18	14	1	35 %68.6	3	9	4	0	16 %31.4	51
-(y)AcAK +-Dir	4	3	0	0	7 %33.3	0	6	7	1	14 %66.7	21
-Iyor +-Dir	0	0	0	0	0	6	7	2	4	19 %100	19
-mAktA +-Dir	6	4	1	1	12 %100	0	0	0	0	0	12
-mAll +-Dir	5	-	4	-	9 %100	0	-	0	-	0	9
Toplam	136	184	236	24	580	17	32	19	8	76	656
Toplam Sözcük Sayısı İçindeki Oranı	22218 %0.61	34401 %0.53	21899 %1.07	4832 %0.49	83350 %0.69	22218 %0.07	34401 %0.09	21899 %0.08	4832 %0.1	83350 %0.09	

Tablo 2’de farklı program türlerine göre {-Dir} biçimlerinin kesinlik ve olasılık anlamları ve kullanım sıklıkları görülmektedir. Tablo 2’deki sağlık, güncel sohbet, politik sohbet ve kültür sanat programlarındaki sözcük sayıları farklı olduğundan kesinlik ve olasılık anlamlarının kullanım sıklıkları hesaplanırken toplam sözcük sayısı içindeki kullanım sıklıkları göz önünde bulundurulmuştur. Buna göre, tüm program türlerine göre {-Dir} biçimbiriminin kesinlik anlamı bütün programlarda %0.69 ile daha çok kullanılmış, olasılık anlamı ise %0.09 ile daha az kullanılmıştır. Tüm program türlerine tek tek bakıldığında {-Dir} biçimleriyle kullanılan önermelerde her zaman kesinlik anlamında kullanılan önermeler çoğunluktadır. Ancak, bu çalışmada program türlerinin birbirleriyle olan kesinlik-olasılık kullanım sıklıklarına bakılacaktır. Program türleri arasında {-Dir} biçimbirimiyle beraber kesinlik anlamının en sık kullanıldığı program türü %1.07 ile politik sohbet konulu programlar olmuştur. Politik sohbet konulu programlarda kesinlik anlamıyla kullanılan {-Dir} biçimbiriminin daha çok seçilmesinin sebebi, politik söylemlerde konuşurun bir konu hakkındaki önermelerinin doğruluğunu tamamen yükümlenme amacı içinde olmasıdır. {-Dir} biçimbiriminin politik sohbet konulu programlarda diğer programlara göre olasılık anlamı %0.09 oranıyla üçüncü sıradadır. Yani politik söylemlerde, konuşurlar {-Dir} biçim-

birimini kullanarak görüş bildirdiği önermelerinin doğruluğuna tamamen güvenmekte ve inanmakta, önermelerinin doğruluğunu yükümlenmektedirler.

Sözlü veride {-Dİr} biçimbiriminin kesinlik anlamının kullanım sıklığına bakıldığında, ikinci sıradaki program türü %0.61 ile sağlık konulu programlardır. Sağlık konulu programlarda konuşurlar alanında uzman doktorlardan oluşmakta ve programa telefonla katılan hastalar ve program sunucuları doktorlara belli bir disiplin hakkında sorular sormakta ve doktor olan konuşurlar bu disipline göre önermelerinin doğruluğunu tamamen yükümlenme eğilimindedirler. Sağlık konulu programlarda {-Dİr} biçimbiriminin kullanıldığı önermelerde konuşurun görüşüne olasılık anlamı verdiği kullanımlara bakıldığında bu önermelerin %0.07 oranı ile sonuncu sırada olduğu görülmektedir. Belirli bir disipline göre görüş bildiren doktorlar önermelerinin doğruluğunu tamamen yükümlenme, önermelerindeki bilgilerin doğruluğu ile ilgili güven eksikliği duymama eğilimindedirler.

Sözlü veride {-Dİr} biçimbiriminin kesinlik anlamının kullanım sıklığına bakıldığında üçüncü sırada %0.53 ile güncel sohbet konulu programlar yer almakta; bu programlar olasılık anlamının sıklığına göre ise %0.08 ile ikinci sırada yer almaktadır. Güncel sohbet konulu programlarda ise program katılımcılarının belirli bir alanda otorite olma durumları olmadığından ve genelde eğlence amaçlı ve işleriyle ilgili kendilerini tanıtmak amacıyla konuştuklarından önermelerindeki bilgilerin doğruluğu hakkında daha çok güven eksikliği duymaktadırlar. Sonuç olarak {-Dİr} biçimbirimini kullanarak görüş bildirdikleri önermelerde diğer program türlerine göre daha fazla olasılık anlamı kullanmayı seçmişlerdir.

Sözlü veride {-Dİr} biçimbiriminin kesinlik anlamının en az kullanıldığı program türü ise %0.49 ile kültür sanat konulu programlardır; ancak diğer program türlerine oranla {-Dİr} biçimbiriminin kullanıldığı önermelerde olasılık anlamıyla kullanılan önermeler %0.1 oranıyla birinci sıradadır. Kültür sanat konulu programlarda katılımcılar genelde sanatçılardan oluşur. Sanatçılar bir film hakkında, bir sanat galerisi hakkında ya da dünyada ve Türkiye’de sanatın durumu hakkında konuşmaktadırlar ve sağlık ve politik sohbet konulu programlardaki katılımcılar kadar söylediklerini kanıtlama, önermelerinin doğruluğunu yüzde yüz yükümlenme kaygıları yoktur.

Tablo 2’de sözlü verideki farklı {-Dİr} biçimlerinin kesinlik-olasılık kullanımlarına bakıldığında “*eylem soylu yüklem+Iyor+-Dİr*” biçiminin sadece olasılık anlamı içeren önermelerde kullanıldığı ve “*eylem soylu yüklem+mAlI+-Dİr*” ile “*eylem soylu yüklem+mAktA+-Dİr*” biçiminin yalnızca kesinlik anlamı içeren önermelerde kullanıldığı saptanmıştır. Diğer {-Dİr} biçimlerine bakıldığında ise “*ad soylu yüklem+-Dİr*” biçimi, “*var/yok+-Dİr*” biçimi ve “*eylem soylu yüklem+mİş+-Dİr*” biçimlerinin olasılık anlamlarına kıyasla kesinlik anlamlarının daha sık kullanıldığı; *eylem soylu yüklem+-(y)AcAk+-Dİr* biçiminin olasılık anlamının kesinlik anlamından daha sık kullanıldığı görülmektedir.

4.1.1. {-Dİr} Biçimbiriminin Belirteçlerle Kullanımı ve Kiplik Alanları

Türkçede kiplikle ilgili çalışmalarda kipliğin yüklerle, eylem kategorileriyle ve söylem çerçevesiyle karşılandığı sıklıkla vurgulanır. Ayrıca belirteçlerin de kiplik işaretleyicisi olabildiği çeşitli araştırmacılarca ortaya konmuştur (Kocaman 1990,

Ruhi 2002). Kocaman (1981)'e göre *herhalde* ve *belki* gibi belirteçler eylemi etkiler ve konuşurun tutumunu kodlar. Bu sebeple konuşurun tavrını cümleye yansıtması sebebiyle kiplik olgusu içinde düşünülmelidir ve *herhalde*, *belki*, *neredeyse* gibi belirteçler eylemlere olasılık, tahmin vb. anlamlar kazandırır (Kocaman 1981: 82). Belirteçlerin önermenin kiplik alanlarını sınırlandırdığı görüşüne dayanarak {-Dir} biçimbiriminin belirteçlerle kullanımı incelenmiş ve bazı belirteçlerin önermelerin olasılık anlamlarını sınırlandırdığı sonucuna varılmıştır.

Türkçede daha önce yapılan çalışmalarda çekim eklerinin kiplik belirteçleriyle ilişkilerinin betimlendiği çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin Ruhi-Zeyrek-Osam (1997: 107) *mutlaka*, *kesinlikle*, *herhalde*, *galiba* ve *belki* belirteçlerinin Türkçede güven kipliğinin (bilgisellik kipliğinin alt kategorilerinden biri) derecelerini ifade etmek için kullanıldığını ileri sürer.

Bu çalışmada {-Dir} biçimbiriminin incelenmesi sonucunda önermenin olasılık anlamını sınırlayan belirteçlerin dışında bazı belirteçlerin aynı zamanda hem yüksek olasılık hem de kesinlik içeren önermelerle kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bu kullanımların belirlenmesinde bağlam, söylem çerçeveleri ve dizim özellikleri de belirteçler kadar dikkate alınmıştır. İncelemede {-Dir} biçimbirimiyile aynı cümle içinde kullanılan belirteçler *eminim*, *bence-sizce*, *acaba*, *belki*, *neredeyse*, *herhalde*, *mutlaka* / *muhakkak*, *tabii* / *tabii ki*, *kesin*, *kesinlikle*, *büyük olasılıkla* / *ihhtimalle*, *muhtemelen*, *umarım* / *inşallah*, *zaten* ve *aslında* belirteçleridir.

4.1.1.1 {-Dir} Biçimbiriminin Olasılık Anlamını Sınırlandıran Belirteçler

Çalışmada {-Dir} biçimbiriminin belirteçlerle kullanımının belirlenmesi için örnek 2'deki gibi açıklamalar incelenmiştir.

(2)

Konuşmacı: (...) *Bunu da seyircinin şimdiye kadar güçlük çekmediği gibi çekmeyeceği yoldan anlattı hatta bir yeriyile de bence pekâlâ bir çocuklar içinde çok eğlenceli olabilecek bir yılbaşı filmi bu. Ama o değerlendirmeleri yapan insanların da bir şey hissettiğini ve hatta Murat Özer'in yazısında bu bir sınavdır seyirci ve Yılmaz için burada buluşulabilecek mi gibi bir soru var. Neticede basit bir adamın basit bir hikâyesidir.*

Sunucu: *Hiçbir şey öne çıkmasın istediniz ama filmin içinde bir eziklik kalıyor sanki.*

Konuşmacı: *Evet. Aslında benim belki de dört film içinde en umutlu mutlu son yazdığım film, benim tek mutlu sonumdur aslında. Gençlikteki o kötümserlik fayda etmeyince orta yaşlarında insan biraz daha olgun ve iyimser olabiliyor derin ve sabırlı düşünebiliyor bunun filme de yansıdığını düşünüyorum. O eziklik seyrettiğimiz şeyle ilgili değil bir film ne için yapılır ki zaten hayatımızla ilgili daha önce sormadığımız bir soru sordurmak için. En azından benim bildiğim sinema ve yazma eylemi bunun içindir (Günlerin Getirdikleri, NTV, Aralık, 2009).*

Örnek 2'deki güncel sohbet konulu programda konuşmacı bir sinema filmi yönetmenidir. Konuşmacı bu bağlamda kendi yönettiği bir filmi anlatmakta ve *belki de*

belirtecini kullandığı önermesinde önermenin düşük kesinlik / olasılık anlamlarını *belki* belirteciyle sağlamaktadır. Konuşur kendi filmi hakkında en umutlu mutlu son olduğuna bir an emin olamamakta, buna daha sonraki cümlede karar vermektedir. *Belki de* belirteci bu örnekte ad soylu yüklemden sonra gelen {-Dir} biçimbiriminin kiplik değerini sınırlandırmıştır. *Ad soylu yüklem+-Dir* biçimbiriminin kullanıldığı bu sıralı cümlelerin ilkinde *belki* belirteci ile konuşur kendi açıklamasındaki bilginin doğruluğu hakkındaki güven eksikliğini {-Dir} biçimbirimini ve *belki* belirtecini kullanarak anlatmayı seçmiştir (Bu çalışmadaki örneklerin daha fazlası için bkz. Aksu 2014).

Tablo 3: {-Dir} biçimbiriminin olasılık anlamını sınırlandıran belirteçler ve {-Dir} yapılarıyla kullanım sıklıkları

Belirteçler	Olasılık Anlamını Sınırlandıran Belirteçlerin {-Dir} Biçimleriyle Kullanım Sıklıkları				Toplam
	<i>Ad soylu yüklem +-Dir</i>	<i>-miş +-Dir</i>	<i>-(y)AcAk +-Dir</i>	<i>-lyor +-Dir</i>	
Belki	5 %50	4 %40	-	1 %10	10 %32.25
Acaba	3 %60	-	-	2 %40	5 %16.12
Herhalde	1 %20	-	1 %20	2 %60	4 %12.90
Umarım/ İnşallah	-	2 %66.66	-	1 %33.33	3 %9.67
Eminim	-	3 %100	-	-	3 %9.67
Büyük olasılıkla	1 %50	1 %50	-	-	2 %6.45
Neredeyse	2 %100	-	-	-	2 %6.45
Muhtemelen	1 %100	-	-	-	1 %3.22
Kesin	-	1 %100	-	-	1 %3.22
Her biçim için toplam	13 %41.93	11 %35.48	1 %3.22	6 %19.35	31

Tablo 3'te {-Dir} biçimbiriminin olasılık anlamını sınırlandıran belirteçler ve {-Dir} biçimleriyle kullanım sıklıkları görülmektedir. Tablo 3 incelendiğinde *belki* belirteci diğer belirteçlere göre %32.25 ile birinci sırada yer almaktadır. İkinci sırada ise %16.12 ile *acaba* belirteci; üçüncü sırada %12.90 ile *herhalde* belirteci; dördüncü sırada %9.67 ile *umarım/inşallah* ve *eminim* belirteçleri; beşinci sırada %6.45'le *büyük olasılıkla* ve *neredeyse* belirteçleri ve beşinci sırada %3.22 ile *kesin* ve *muhtemelen* belirteci yer almaktadır.

Bütünceden sıklık çalışması ile elde edilen verilere göre *var/yok+-Dir* biçimi, ey-

lem soylu *yüklem+-mAktA+-Dir* biçimi ve *eylem soylu yüklem+-mAll+-Dir* biçimi; {-Dir} biçimbiriminin olasılık anlamını sınırlandıran bu belirteçlerden herhangi biriyle hiç kullanılmadığı için Tablo 3'te yer almamaktadır. Tablo 3 incelendiğinde olasılık anlamını sınırlandıran bu belirteçlerle en sık kullanılan biçim %41.93'le *ad soylu yüklem+-Dir* biçimidir. İkinci sık kullanılan biçim %35.48 ile *eylem soylu yüklem+-mİş+-Dir* biçimi, üçüncü sık kullanılan biçim %19.35'le *eylem soylu yüklem+-Iyor+-Dir* biçimi ve en az kullanılan biçim ise %3.22 ile *eylem soylu yüklem+-(y)AcAk+-Dir* biçimi olmuştur. Bu noktada *eylem soylu yüklem+-(y)AcAk+-Dir* biçiminin önermenin olasılık anlamını sınırlandıran belirteçlerden sadece *herhalde* belirteciyle kullanıldığı görülmektedir. *Herhalde* belirteci *belki* belirtecinden daha yüksek dereceli bir olasılık / tahmin bildirmektedir. Sonuçta *eylem soylu yüklem+-(y)AcAk+-Dir* biçiminin bu belirteçlerin içinde sadece *herhalde* belirteciyle kullanılması bu biçimin yüksek dereceli olasılık anlamlarıyla birlikte kullanıldığını göstermektedir. Bu anlamda konuşur gelecekle ilgili daha düşük olasılık bildiren önermelerde *eylem soylu yüklem+-(y)AcAk+-Dir* biçimini seçmemiştir.

4.1.1.2. Olasılık ve Kesinlik Anlamı ile Kullanılan Belirteçler

Sözlü veride {-Dir} biçimbirimiyle görülen *mutlaka / muhakkak, tabii / tabii ki, bence / sizce, aslında ve zaten* belirteçleri dizim özellikleri (eşdizimlilik), konuşmacının tutumu, söylem çerçevesi ve bağlama göre incelendiğinde olasılık ve kesinlik anlamlarından her ikisinde de yer alabilmektedir. Yani, önermelerin bu anlamda bilgisellik derecesini sınırlandırdığı söylenemez. *Kesinlikle* belirteci sözlü veride sadece bir adet ve kesinlik anlamıyla, *kesin* belirteci ise bir adet olasılık anlamıyla kullanılmıştır.

Tablo 4'e göre belirteç kullanım sıklığı incelendiğinde en çok belirteç kullanımının %20.96 oranıyla *ad soylu yüklem+-Dir* biçiminde kesinlik anlamıyla beraber olduğu görülmektedir. Ancak bu oran sözlü verideki tüm *ad soylu yüklem+-Dir* biçimlerine oranla düşünüldüğünde yüksek bir oran değildir. Bu yüzden {-Dir} yapılarının program türlerine göre, toplam sözcük sayısı içindeki kullanım sıklığına bakmak gerekir. Bu açıdan değerlendirildiğinde en fazla belirteç kullanılan biçim %75 oranıyla olasılık bildiren *eylem soylu yüklem+-mİş+-Dir* biçimidir. İkinci sırada %57,8'le tüm önermelerde olasılık anlamıyla kullanılan *eylem soylu yüklem+-(I)yor+-Dir* biçimi yer almaktadır. Üçüncü en fazla belirteç kullanımı %56.5 oranıyla *ad soylu yüklem+-Dir* biçiminin olasılık bildiren önermelerinde rastlanmıştır. Dördüncü en sık kullanılan belirteç %50 oranıyla *var/yok+-Dir* biçiminin olasılık anlamıdır. Beşinci en çok kullanılan belirteç %35.7 oranıyla *eylem soylu yüklem+-(y)AcAk+-Dir* biçiminin olasılık anlamıyla kullanılmıştır. Altıncı sıradaki belirteç kullanımı *eylem soylu yüklem+-mAktA+-Dir* biçimiyle kesinlik anlamında kullanılmıştır. Yedinci ve son sırada ise %4 oranıyla *ad soylu yüklem+-Dir* biçiminin kesinlik anlamında kullanıldığı önermeler bulunur. {-Dir} biçimbiriminin kullanıldığı bazı önermelerde, hiç belirteç kullanımına rastlanmamıştır. Bu önermeler, hem kesinlik hem olasılık anlamlarında kullanılan *var/yok+-Dir*, *eylem soylu yüklem+-mİş+-Dir* ve *eylem soylu yüklem+-(y)AcAk+-Dir* biçimlerinin kesinliklik anlamıyla kullanıldığı önermeler ve sadece kesinlik anlamında kullanılan *eylem soylu yüklem+-mAll+-Dir* biçiminin kullanıldığı önermelerdir. Ayrıca, önermelerde

eylem soylu *yüklem*+*-mAktA*+*-Dir* biçimi ile sadece *tabii ki* belirteci kullanılmıştır. Sözlü verinin incelenmesinden elde edilen bulgulara ve Tablo 4'e göre *eylem soylu yüklem*+*-(I)yor*+*-Dir* biçiminin önermelerde sadece olasılık anlamında; *eylem soylu yüklem*+*-mAktA*+*-Dir* biçimi ve *eylem soylu yüklem*+*-mAll*+*-Dir* biçiminin sadece kesinlik anlamında; diğer biçimlerin ise hem olasılık hem de kesinlik anlamında kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 4: {-Dir} yapılarının bilgisellik dereceleri ve belirteç oranları

{-Dir}la beraber kullanılan belirteçler	{-Dir} yapıları ve bilgisellik dereceleri														Top.	
	Ad soylu yüklem +{-Dir}		Var/Yok +{-Dir}		-miş +{-Dir}		(y)AcAk +{-Dir}		-Iyor +{-Dir}		-mAktA +{-Dir}		-mAll +{-Dir}			
	O	K	O	K	O	K	O	K	O	K	O	K	O	K		
Belki/ Belki de	5				4				1						10	%16.12
Tabii/ Tabii ki		6	1						1			1			9	%14.51
Mutlaka / Muhakkak		2	1				3		3						9	%14.51
Zaten		5							1						6	%9.67
Acaba	3								2						5	%8.06
Herhalde	1						1		2						4	%6.45
BENCE		2			1										3	%4.83
Umarım/ İnşallah					2				1						3	%4.83
Eminim					3										3	%4.83
Aslında	1	2													3	%4.83
Büyük olasılıkla	1				1										2	%3.22
Neredeyse	2														2	%3.22
Kesin							1								1	%1.61
Kesinlikle		1													1	%1.61
Muhtemelen					1										1	%1.61
Toplam	13	18	2	0	12	0	5	0	11	0	0	1	0	0	62	
Belirteç Oran	%20.9	%29.3	%3.2	%0	%19.3	%0	%8.0	%0	%17.7	%0	%0	%1.6	0	0		
Toplam	23	448	4	69	16	35	14	7	19	0	0	12	0	9	656	
-Dir içindeki belirteç oranı	%56.5	%4.0	%50	%0	%75.0	%0	%35.7	%0	%57.8	%0	%0	%8.3	%0	%0	%9.4	

4.1.2. {-Dir} Biçimbiriminin Dizim Özelliklerine Göre Kiplik Alanları

Çalışmada {-Dir} biçimlerinin kullanıldığı önermelerdeki dizim özelliklerine ve aynı zamanda bağlama bakılarak önermelerin olasılık-kesinlik anlamları belirlenmiştir.

Bütüncede {-Dir} biçimbiriminin olasılık ve kesinlik anlamlarının şu kalıplarla kullanıldığı görülür:

- Ana cümlelere bağlı, neden ve koşul bildiren yan cümleler;
- Yan cümlede {-Dir} biçimbiriminin kullanıldığı “.....diye düşünüyorum”, “.....diye tahmin ediyorum”, “.....biliyorum / bilmiyorum” şeklindeki anlamlar;
- Ana cümle içinde {-Dir} biçimbirimiyle birlikte “benim için” ilgeç öbeğinin kullanılması;
- “hani .....vardır ya” biçiminde ve “ayıptır söylemesi” biçiminde kalıp ifadeler.

4.1.2.1. Neden Bildiren Cümleler ve Koşul Cümlelerinde {-Dir} Biçimbirimi ve Kiplik Alanları

Cümle dizimine göre {-Dir} biçimbiriminin neden bildiren yan cümle ile aynı dizimde saptandığı beş cümleden ikisi olasılık anlamında, üçü kesinlik anlamında kullanılmıştır. Neden bildirmede sıklığa bakıldığında altı biçim arasından yan cümlede en sık kullanılan biçim “*eylem soylu yüklem+ -DIK+-iyelik için*” biçimi olmuştur. Örnek 3’te bu dizim özelliklerine sahip örnek cümle görülmektedir.

(3)

Sunucu: *Evet buradan da genç arkadaşlarımız duydu. Mesajımız yerine ulaştı. Yeni konuklarımız var. Fenerbahçe Ülker takımında birlikte oynadınız. Zeki (anlaşılmadı) burada. Hoş geldiniz hoş geldiniz.*

1.Konuşmacı: *Merhabalar.*

Sunucu: *Basketbolcu konuğumuz olunca boylar böyle oluyor. Çok yüksek topuklu ayakkabılarım olduğu halde. Buyurun lütfen.*

2.Konuşmacı: *Uzun zamandır görüşemedik ama. Teşekkür ediyorum.*

Sunucu: *Ben yanınızda şey çüce gibi kalıyorum.*

1.Konuşmacı: *Zeki normalden biraz daha uzun ve incedir.*

Sunucu: *Dekor sallandı beyefendi çıkarken onu görüyoruz.*

2.Konuşmacı: *Her neyse tamam buna bir yorum yapmayayım da ben.*

Sunucu: *Takım arkadaşlıkları olduğu için anılar çoktur diye düşünüyorum Fenerbahçe Ülker’de oynarken.*

1.Konuşmacı: *Bizim takım arkadaşlıklarında yaşadığımız anıları burada sabaha kadar program yapsak sığmaz (Bir Yıldız Masalı, TV 8, Aralık 2009).*

Örnek 3’te güncel sohbet konulu programda sunucu, ünlü bir basketbolcu olan 1. konuşmacının eski takım arkadaşlarından biri olan 2. konuşmacıyı programa davet etmiştir. Sunucu “..... ol-+-DIK+-iyelik için” biçimiyle beraber neden bildiren yan cümlelerin bağlı olduğu *ad soylu yüklem+-Dir* biçimindeki yan cümle ve bu yan

cümlelerin de bağlı olduğu “diye düşünüyorum” ana cümlesiyle beraber düşüncesinin nedenini de açıklayarak önermesi hakkında yüksek dereceli bir tahmin yürütmüştür. Programın sunucusu 1. konuşmacı ve 2. konuşmacının eski takım arkadaşları oldukları gerekçesiyle, onların çok olduğunun inancını yüksek oranda yükümlenmektedir. Konuşur, neden bildiren cümlesindeki ön bilgiye dayanarak {-Dir} biçimbirimini olasılık anlamında kullanmıştır.

Bütünceden elde edilen verilere göre {-Dir} biçimbirimiyle aynı dizim içinde görülen toplam 10 adet ana cümle ve koşul cümlesi bulunmaktadır ve koşul yan cümlelerinde konuşurun dilbilgisel seçimlerinin sıklığına bakıldığında en sık yinelenen biçimlerin kesinlik anlamında kullanıldığı görülmektedir. Bu önermelerde kesinlik anlamında aynı dizim içinde koşul kipliği kullanılan yan cümlelerde 5 adet sürerlik görünüşündeki “eylem soylu yüklem+-(I)yor+-sA” ve ana cümlede 4 adet “ad soylu yüklem+-Dir” biçimi kullanılmıştır. Bu dizimsel sıklıktan aynı dizim içerisinde kesinlik anlamında sık kullanılan dizim yan cümlede 4 adet “ad soylu yüklem+-(y)sA” ve ana cümlede 2 adet “ad soylu yüklem+-Dir” şeklindeki dizimdir. Üçüncü sırada olasılık anlamında kullanılan önermede koşul bildiren yan cümlede 2 adet sürerlik görünüşündeki “eylem soylu yüklem+-(I)yor+-sA” ve ana cümlede 1 adet gelecek zamanda “eylem soylu yüklem+-(y)AcAk+-Dir” şeklindeki dizim bulunmaktadır. Bunların dışında, kesinlik anlamı için yan cümlede “var+-(y)sA” ve ana cümlede “eylem soylu yüklem+-(y)AcAk+-Dir” dizimi (1 adet), olasılık anlamı için yan cümlede “eylem soylu yüklem+-miş+-sA” ve ana cümlede “ad soylu yüklem+-Dir” dizimi (1 adet) bulunmaktadır. Bu sıklık bulgularından hareketle konuşurun {-Dir} biçimbiriminin koşul kipliği ile birlikte aynı dizimde kullanmayı seçtiği önermelerinde bir koşul kipliği belirticisi olan “-(y)sA” biçimbiriminin ad soylu yüklem ve sürerlik görünüşü bildiren “eylem soylu yüklem+-(I)yor” biçimbirimiyle beraber sık kullanıldığı bulgulanmıştır. Örnek 4’te koşul cümlesi ve {-Dir} biçimbirimi kullanılan önermelerin nasıl incelendiğine dair açıklama bulunmaktadır.

(4)

Sunucu: *İstiklal marşını söylemek istemeyenler de var sizden. Yani öyle şeyler de söyleniyor. İbrahim Binici’nin sözleri var biliyorsunuz ve İstiklal marşı diğer*

Konuşmacı: *Ben burada oturup İbrahim Binici’nin Emine Ayna’nın bilmem söyledikleri sözlere cevaben burada değilim.*

Sunucu: *Genel bir kanı mı diye soruyorum.*

Konuşmacı: *Bakın şunu açıkça söylüyorum bizim bayrakla, üniter yapıyla, devletin sınırlarıyla hiçbir sorunumuz yok. Yani biz Türk halkının cebinden bir şeyi alıp Kürt halkının cebine koyalım demiyoruz. Biz bu ülkede eşit yurttaş olalım dilimizle kimliğimizle kendimizi özgürce ifade edelim. Eğer bir cumhuriyette bir halkın ortak cumhuriyetinde eğer cumhuriyetimiz ortaksa herkes öyle söylüyor bir cumhuriyet eğer bir halkın dilini yasaklıyorsa o da cumhuriyetin ayıbıdır.*

Sunucu: *Buna katılmamak mümkün değil böyle anlattığınız zaman. Tabii ama şimdi siz tabii ki onun bunun cümlesini bana sormayın diyorsunuz (Balçiçek Pamir’le Söz Sende, Habertürk, Aralık 2009).*

Örnek 4’te politik sohbet konulu programda sunucu bir politikacı olan programın

konuşma konuşmacının temsil ettiği politik görüşteki insanların üniter devletin bir özelliği olan milli marşı söylemediği hakkındaki savı yöneltmektedir. Konuşmacı ise bir halkın ortak cumhuriyetinde o halkın dilinin yasaklanmasının yanlış olduğu düşüncesindedir. Konuşur bu düşüncesini ifade etmek için yan cümlede “eğer” bağlacı ve sırasıyla sürerlik görünüşü ve koşul kipi belirtecileri alan “eylem soylu yüklem+-(I)yor+SA” biçimini ve ana cümlede *ad soylu yüklem+DIR* biçimini kullanmayı seçmiştir. Konuşur görüşünü bildirirken düşüncesine tamamen inanmaktadır. Bu anlamda {-Dir} biçimbirimini kesinlik anlamıyla kullanmıştır.

4.1.2.2. Dolaylı Anlatım Cümlelerinde {-Dir} Biçimbirimi ve Kiplik Alanları

(5)

1.Konuşmacı: *Çizişini alsın ama buradan almıyor çizişini filan. Bir de netleştir kamerayı yine Onur.*

2.Konuşmacı: *Omuz kamerası gel.*

3.Konuşmacı: *Yok önden çekiyor. Ben İspanya’da onlar için çok imkanlar olduğunu biliyorum, duydum. Çünkü orada piyango tamamen körler için körlere bağlı olarak piyanonun geliri onlara yönlendiriliyor. Ama bence tabii ki Amerika rahatlıkla diyebilirim çünkü refah seviyesi yüksek olduğu için oradaki körlerin yeni çıkan pek çok gelişmişliği körler bağlamında yakalayabildikleri kanısındayım. Mesela son zamanlarda yolda gelirken de Eşref’le ve John’la konuşuyorduk. Körler için son on senenin en büyük gelişmesi bu bilgisayarlardaki körcü program veya Türkçeye geveze olarak çevrilmiş olan programla ne olursa olsun her türlü bilgiyi rahatlıkla ses okuyucusuyla okuyabiliyorlar. Amerika’daki bir körün mutlaka bir laptopu vardır diye düşünüyorum. Oysaki Türkiye’de bu tarzdaki imkanları temin etmek zor oluyor.*

1.Konuşmacı: *Peki Türkiye’deki her on görme engelliden sekizi çalışabilecek durumda olmasına rağmen tercih edilmiyor. En büyük sıkıntı ne? (Saba Tümer’le Bu Gece, CNNTÜRK, Aralık 2009)*

Örnek 5’te, güncel sohbet konulu programda konuşmacılar programa konuk olan görme engelli bir ressamdan yola çıkarak görme engellilerin ülkelerdeki durumunu konuşmaktadırlar. 3. konuşmacı *mutlaka* belirteci ve “var /yok+DIR” biçimini kullanmayı seçtiği yan cümle biçimindeki önermesinde, Amerika’da her görme engellinin bir diz üstü bilgisayarı olduğuna yüksek olasılık vermekte, “diye düşünüyorum” ana cümlesiyle de bunun bir düşünce olduğunu ve bu düşüncenin bilgisini yüksek derecede yükümlendiğini ifade etmektedir. Konuşur bu anlamda Amerika’da görme engelli birinin laptopunun olduğu yüksek olasılığını {-Dir} biçimbirimini kullandığı dolaylı anlatım cümlesini ve ana cümlede “düşünmek” eylemini seçerek “vardır diye düşünüyorum” biçiminde ifade etmiştir.

Bütüncede dolaylı anlatım cümleleriyle aynı dizimde saptanan {-Dir} biçimbirimi “..... ad soylu yüklem+DIR / var/yok+DIR diye düşünüyorum” şeklindeki dolaylı anlatım cümlesinde toplamda 2 adet ve olasılık anlamıyla kullanılmış, “..... eylem soylu yüklem+(y)AcAk+DIR diye tahmin ediyorum” şeklindeki dolaylı anlatım cümlesinde 1 adet ve olasılık anlamında kullanılmış, “.....ad soylu yüklem+{-Dir} bili-

yorsunuz” şeklinde 1 adet kesinlik anlamında kullanılmış ve son olarak 1 adet “..... var/yok+Dİr bilmiyorum” şeklindeki ifadede olumlu soru biçiminde olasılık anlamıyla kullanılmıştır. Bu sıklık değerlendirmesine göre bütüncede dolaylı anlatımla beraber {-Dİr} biçimbirimi toplam 4 adet olasılık anlamında 1 adet kesinlik anlamında kullanılmıştır.

4.1.2.3. Kalıp İfadeler ve “Benim için” İlgeç Öbeği ile {-Dİr} Biçimbirimi ve Kiplik Alanları

Benim İçin

(6)

1. Konuşmacı: *Evet o kadar eski. Ben sabah anneme de açtım sordum yaşta yalmayayım diye. Beş altı yedi yaşlarımız. O zamandan böyle bir benim en büyük anım Necla Teyzenin bana tığ ve örgü öğretmesidir.*

2. Konuşmacı: *Böyle şeyler de unutulmaz değil mi?*

1. Konuşmacı: *Hiç unutmam. İbrahim’in şimdi hani tabii ekran başındakiler samimiyetime ne olur inansınlar. O zaman hani spora olan düşkünlüğü benim için anneanne ve dede terbiyesi, el öpmeyi bilmemiz, mevlitleri, kandilleri bilmemiz, bayramları bilmemiz, bayram harçlıklarımız yani bu terbiyelerle büyümüş olmanın değerleri benim için çok önemlidir. Şimdi aradan çok yıllar geçti. Şimdi bizim çocuklarımız arkadaş oldu (Bir Yıldız Masalı, TV 8, Aralık 2009).*

Örnek 6’da güncel sohbet konulu programda 1. konuşmacı programa konuk olan 2. konuşmacı ile aile dostudur. 1. konuşmacı 2. konuşmacı ile eski günlerdeki aile terbiyelerinin onun için çok önemli olduğunu “benim için” ilgeç öbeği ve *ad soylu yüklem+Dİr* biçimini kullandığı önermesinde açıklayarak ifadesinin kesinliliğini vurgulamaktadır.

Bütüncede “benim için” ilgeç öbeği kesinlik anlamında “ad soylu yüklem+Dİr” biçimiyle üç kere kullanılmıştır. Bu kullanımlar bu ilgeç öbeğinin konuşurun önermesinde açıklama yaptığı kullanımlarda kesinliği konuşurun düşüncesine göre belirlediğini göstermektedir.

Hani¹ +ad+ vardır (ya)

(7)

Sunucu: *Ha ha ha ha ha onları okudukça mesela birtakım şeyler. E ne zaman çıkartacaksın kitabı?*

Konuşmacı: *Valla henüz bir yayıncıyla görüşmedim. Henüz yani*

Sunucu: *Duyurulur, duyurulur...*

Konuşmacı: *Ama bu ısrara karşı herhalde en güzel şey o olacak. Bir de hani bazı bilgiler vardır ya gerçekten onu öğrenmek üç seneni alır. Halbuki çok pratik bir şeydir. Formül bir şeydir. İnsanlara o anlamda oyunculuyla ilgilenen ve ciddi olan*

1 Hani söylem bağlayıcısının “hani + ad + var / vardır ya” biçimiyle kullanıldığı örneklere konuşur dinleyiciyle bilgilerini paylaşarak dinleyiciye bir kişi, şey veya durumu hatırlatma amaçlıdır ve bilgi verdiği konuya devam edecektir (Göksel ve Kerslake, 2005:456). Bu anlamda bu bölümde kullanılan kalıp ifadenin anlamı konuşurun dinleyicinin önceden bildiği bir şeyi anımsatmaktır.

insanlara faydası olacağını düşünüyorum bakalım. Çok da heyecanlıyım bununla ilgili yani (Saba Tümer 'le Bu Gece, CNNTÜRK, Aralık 2009).

Örnek 7'de güncel sohbet konulu programda sunucu konuşmacıya oyunculuk- la ilgili kitabını ne zaman çıkartacağını sormaktadır. Konuşmacı ise uzun zamanda öğrenilen bilgilerin var olduğunu dinleyiciye hatırlatıp bu bilgilerin aslında pratik ve formül bilgiler olduğu bilgisini paylaşmaktadır. Konuşur bu bilgilerin var olduğu bilgisini hatırlatmayı “hani+ad+var+-Dir ya” kalıbını seçerek yapmış, sonraki cümlede bu bilgiler hakkında bilgi vermeye devam etmiştir. Bu anlamda bu kalıp ifadede konuşur bilgisini tamamen yükümlenerek {-Dir} biçimibirimini kesinlik anlamında kullanmıştır.

Elde edilen verilere göre, sözlü veride toplamda 7 adet kullanılan “hani+ad+var+{-Dir} ya” kalıbının 5 adedi güncel sohbet konulu programlarda, 2 adedi ise kültür sanat konulu programlarda saptanmıştır. Bütün kalıplarda {-Dir} biçimibirimi kesinlik anlamında kullanılmış, sağlık ve politik sohbet konulu programlarda bu kalıba hiç rastlanmamıştır.

Ayıptır söylemesi²

(8)

Sunucu: (...) *Şey hem Macar kökenliymişsin hem de sadrazam torunuymuşsun. Doğru mu?*

Konuşmacı: *Doğru. Bitti bu kadar. Doğru mu doğru. Ya şey bunları konuşurken böyle biraz hafif geriliyorum. Evet öyle bir şey.*

Sunucu: Ayıptır söylemesi.

Konuşmacı: *Yani evet ayıptır söylemesi ama işte sorulunca da söylemek zorunda kalıyorsun ya röportajda (Saba Tümer 'le Bu Gece, CNNTÜRK, Aralık 2009).*

Örnek 8'de güncel sohbet konulu programda, sunucu bir oyuncu olarak programa katılan konuşmacıya Macar kökenli oluşu ve sadrazam torunu oluşu hakkında aldığı duyumun doğru olup olmadığını sormaktadır. Konuşmacı, bilginin doğru olduğunu ama bunu söylemenin kendisini gerdiğini söylemektedir. Sunucu ise yanıt olarak “ayıptır söylemesi” kalıp sözünü / ifadesini kullanarak bu bilgiyi söylemekte çekinen konuşmacıya “bu bilgiyi söylemenin saygısızlık olduğunu düşünüyorsun ama özür dileyerek söylemek zorundasın” önermesinin anlamını vermek istemiştir. Konuşmacı ise yanıt olarak tekrar kullanarak bunu onaylamış ve kendisine bu soru geldiğinde söylemek zorunda olduğu için söylediğini ifade etmiştir. “Ayıptır söylemesi” şeklinde söylenen kalıp sözde, {-Dir} biçimibirimi konuşurun önermesinin ayıp olduğuna tamamen inandığını göstermektedir ve kesinlik anlamında kullanılmıştır.

Sözlüklere kalıp söz, deyim olarak da girmiş olan “ayıptır söylemesi” deyimini bütüncede güncel sohbet konulu programda toplamda 2 adet kullanılmıştır. Deyimin ilk sözcüğü *ad soylu yüklem*+ {-Dir} biçimini içermekte ve bu kalıp söz sözlü söylemede her zaman “ayıptır söylemesi” şeklinde kullanılmaktadır.

2 “Ayıptır söylemesi” kalıbı Türk Dil Kurumu (2014)'te deyim ve birleşik eylemler bölümünde tanımlanmaktadır. Buna göre bu söz “bunu söylemek size karşı saygısızlık olacak ama söylemek zorundayım” anlamında dinleyiciden özür dilemek için kullanılır.

Sonuç

Bu çalışmada, {-Dir} biçimbiriminin kiplik alanlarının belirlenmesi amacıyla bulgular bölümündeki çalışmalar yapılmış ve sonuç olarak bu biçimbirimin 3. kişi belirten bir koşaç eki olmadığı, anlamını bağlamın ve belirteçlerin sınırlandırdığı bir kiplik belirticisi olduğu, sayısal veriler ve örneklerle ortaya konmuştur. Elde edilen verilere göre {-Dir} biçimbirimi, konuşurun önermesindeki yargıya tamamen inandığı veya güvendiğini (kesinlik) ya da konuşurun önermesindeki yargıya inanç veya güven eksikliğini (olasılık) bildiren bir bilgi kipliği belirticisidir. {-Dir} biçimbirimiyle kesinlik anlamında kullanılan biçimler, *ad soylu yüklem +-Dir; var/yok +-Dir; eylem soylu yüklem+-mAktA+-Dir; eylem soylu yüklem+-mİş+-Dir; eylem soylu yüklem+-(y)AcAk+-Dir; eylem soylu yüklem+-mAlI+ Dir* biçimleri; olasılık anlamında kullanılan biçimler ise *ad soylu yüklem +-Dir; var/ yok +-Dir; eylem soylu yüklem+-(I)yor +-Dir; eylem soylu yüklem+-mİş+-Dir; eylem soylu yüklem+-(y)AcAk+ Dir* biçimleridir. Aynı biçimdeki kiplik belirticilerinin kesinlik-olasılık anlamları söylem çerçevelerine ve bağlama göre belirlenir.

Kaynakça

- AKSU, C. (2014). *Yabancı Dil Olarak Türkçede -Dir Biçimbiriminin Öğretimi Üzerine Ders Malzemesi Hazırlama*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- AKSAN, D. (2003). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: TDK Yay.
- AKSU KOÇ, A. (1988). *The Acquisition of Aspect and Modality*, Cambridge: Cambridge University Press.
- ASLAN DEMİR, S. (2008). *Türkçede İsteme Kipliği*, Ankara: Grafiker Yay.
- AKTAŞ, Ö – FİDAN, Ö. (2011). *Türkçe için Bağlam İçinde Anahtar Sözcük Arama (BIAS-TR) Programı*, Türkçe Öğretimi Üzerine Çalışmalar, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- AUSTIN, J. L. (1962). *How To Do Things With Words*, Oxford: Claderon Press.
- AYSEVER, L. (2000). “Dil Felsefesi, Söz Edimleri Kuramı ve John Searle”, *John Searle, Söz Edimleri* (Çev. L. Aysever), İstanbul: Ayraç Yay., s. 7-62.
- BASSARAK, A. (1997). “New Considerations About the Turkish {-Dir} Suffix”, *International Journal of Central Asian Studies* 2, s. 114-126.
- BANGUOĞLU, T. (1998). *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK Yay.
- BİLGEGİL, K. (1984). *Türkçe Dilbilgisi*, İstanbul: Dergah.
- BYBEE, J. (1995). “The Semantic Deveelopment of Past Tense Modals in English”. *Modality in Grammar and Discourse* (Ed. J. Bybee vd.), Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins, s. 303-518.
- BYBEE, J. (1998). “Irrealis as a Grammatical Category”, (Symposium on Irrealis), *Anthropological Linguistics*, 40/2, Bloomington: Indiana University, s. 257-271.
- BYBEE, J. – FLEISCHMAN, S. (ed.) (1995a). *Modality in Grammar and Discourse*, Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins.
- BYBEE, J. – FLEISCHMAN, S. (1995b). “An Introductory Essay”, *Modality in Grammar and Discourse*, Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins, s. 1-14.
- BYBEE, J. – PERKINS, R. – PAGLIUCA, W. (1994). *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect and Modality in the Languages of the World*, Chicago: University of Chicago Press.

- CEM, A. (2005). "Dilbilgisi Öğretiminde Biçim-Anlam-Kullanım Üçlüsü: Ders Malzemesi Hazırlama ve Uygulama Önerisi", *Dil Dergisi*, s. 128: 7-24.
- CHAFE, W. (1995). "The Realis-Irrealis Distinction in Caddo, the Northern Iroquoian Languages, and English", *Modality in Grammar and Discourse* (J. Bybee vd. (ed)), Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins, s. 349-366.
- COATES, J. (1983). *The Semantics of Modal Auxiliaries*, London: Croom Helm.
- CORCU, D. (2003). *A Linguistic Analysis of Necessity as a Part of the Modal System in Turkish*, Yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- CORCU, D. (2005). "Zorunluluk Kipliği Belirtisi -mAll'nın Anlamsal İçyapısı", *Dilbilim Araştırmaları*: s. 33-44.
- CORCU, D. (2006). "Gereklilik-Zorunluluk Kipliği Kodlayıcılarının Anlam Yapısı Üzerine", *20. Ulusal Dilbilim Kurultayı*, Maltepe Üniversitesi.
- CUMMING, S. – ONO, T. (1997). "Discourse and Grammar", *Discourse as Structure and Process* [T. A. Van Dijk (ed.)], s. 112-137, London: Sage.
- de HAAN, F. (2006). "Typological Approaches to Modality", *The Expression of Modality* [W. Frawley (ed.)], Berlin-New York: Mouton de Gruyter, s. 27-70.
- DEMİR, N. – YILMAZ, E. (2003). *Türk Dili El Kitabı*, Ankara: Grafiker.
- DEMİR, T. (2006). *Türkçe Dilbilgisi*, Ankara: Kurmay.
- ERGİN, M. (2009). *Türk Dilbilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım.
- EKER, S. (2003). *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: Grafiker.
- ELLIOTT, J. (2000). "Realis and Irrealis: Forms and Concepts of the Grammaticalization of Reality". *Linguistic Typology*, S. 4, s. 55-90.
- ERGİN, M. (1993). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak.
- ERGUVALI TAYLAN, E. (1997). "Türkçede Görünüş, Zaman ve Kiplik İlişkisi {-DI} Biçimbirimi". *XI. Dilbilim Kurultayı Bildirileri* [Ş. Ruhi vd (ed.)], Ankara: ODTÜ Yay.
- ERGUVALI TAYLAN, E. (2000). "Semi-grammaticalized Modality in Turkish", *Studies on Turkish: and Turkic Languages: Proceedings of the Ninth International Conference on Turkish Linguistics*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, s.113-143.
- ERGUVALI TAYLAN, E. (ed.) (2001). *The Verb in Turkish*, Amsterdam: John Benjamins.
- ERGUVALI TAYLAN, E. - ÖZSOY, S. (1993). "Türkçe'de Bazı Kip Biçimlerinin Öğretimi Üzerine". *Proceedings of the VIIIth Conference on Turkish Linguistics* [(K. İmer vd (ed.)], Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, s.1-9.
- FRAWLEY, W. (1992). *Linguistics Semantics*, London: Lawrence Erlbaum Ass. Pub.
- FRAWLEY, W. (ed.) (2006). *Modality*, Berlin: Mouton de Gruyter.
- GENCAN T. N. (2001). *Dilbilgisi*, Ankara: Ayraç.
- GÖKSEL, A. – KERSLAKE, C. (2005). *Turkish: A Comprehensive Grammar*, Routledge: Londra.
- HALLIDAY, M. K. (1985). *An Introduction to Functional Grammar*, (1st edition), London: Arnold.
- HOLMES, J. (1982). "Expressing Certainty and Doubt in English", *RELC Journal*, S. 13(2), s. 9-29.
- HUGHES, R. – MCCARTHY, M. (1998), "From Sentences to Discourse: English Language Teaching", *TESOL Quarterly*, S. 32, s. 263-287.
- JESPERSEN, O. (1924). *The Philosophy of Grammar*, London: Allen - Unwin.
- KERİMOĞLU, C. (2010a). "On the Epistemic Modality Markers in Turkey Turkish: Uncertainty", *Turkish Studies*, 5/4, s. 434-477.
- KERİMOĞLU, C. (2010b). "On The Problems About The Third Person In Turkey Turkish Grammar Writing and Teaching (Copula and Possession)", *Turkish Studies*, 5/3, s.1619-1631.

- KERİMOĞLU, C. (2011). *Kiplik İncelemeleri ve Türkçe*, İzmir: Dinozor Yayınevi.
- KIEFER, F. (1987). "On Defining Modality", *Folia Linguistica*, 21, s. 67-94.
- KIEFER, F. (1997). "Modality and Pragmatics", *Folia Linguistica XXXI/3-4*, s. 241-253
- KOCAMAN, A. (1981). "Türkçede Kip Olgusu Üzerine Görüşler", *TDAY Belleten*. Ankara: TDK Yay., s. 81-85.
- KOCAMAN, A. (1988). "Modality in the Turkish Discourse", *Proceedings of the Forth International Conferense on Turkish Linguistics*, Ankara: METU, s.463-468.
- KOCAMAN, A. (1990). "The Necessitive Mood in Turkish", *Proceeding of the Fifth Intertanional Conference on Turkish Linguistics*, Ankara: Hitit: 433-458.
- KOCAMAN, A. – OSAM, N. (2000). *Uygulamalı Dilbilim-Yabancı Dil Öğretimi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Hitit Yayınevi.
- KORKMAZ, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*, Ankara: TDK Yay.
- KORNFILT, J. (1997). *Turkish*, Londra-New York: Routledge.
- KRATZER, A. (1977). "What 'Must' and 'Can' Must And Can Mean", *Linguistics and Philosophy*, S. 1, s. 337-355.
- KRATZER, A. (1981). "The Notional Category of Modality", *Words, Worlds, and Contexts: New Approaches in Word Semantics* [H. J. Eikmeyer vd. (ed.)] Berlin-New York: Mouton de Gruyter, s. 38-74.
- KRATZER, A. (1991). "Modality", *Semantik: Ein Internationales Handbuch der Zeitgenössischen Forschung* [A. von Stechow vd. (ed.)], Berlin-New York: Mouton de Gruyter, s. 639-650.
- KRIPKE, S. (2001). *Naming and Necessity*, Cambridge: Harvard University Press.
- LAKOFF, R. (1972). "The Pragmatics of Modality", *Chicago Linguistic Society*, 8. Chicago: Chicago University Press, s. 229-246.
- LEWIS, G. (1967). *Turkish Grammar*, Oxford: Oxford University Press.
- LYONS, J. (1977). *Semantics I-II*, Cambridge: Cambridge University Press.
- MITHUN, M. (1995). "On The Relativity of Irreality". *Modality in Grammar and Discourse* [J Bybee vd. (ed.)]. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins, s. 367-388.
- NORDSTRÖM, J. (2010). *Modality and Subordinators*, Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins.
- NUYTS, J. (2006). "Modality: Overview and Linguistic Issues", *Modality* [W. Frawley(ed)]. Berlin: Mouton de Gruyter, s. 1-26.
- O'KEEFFE, A. – MCCARTHY, M. – CARTER, C. (2007). *From Corpus to Classroom: Language Use and Language Teaching*, Cambridge: Cambridge University Press.
- PALMER, F. (1986). *Mood and Modality*, Cambridge Textbooks in Linguistics. (1. Baskı), Cambridge: Cambridge University Press.
- PALMER, F. (1997). *Semantics (A New Outline)*, Cambridge: Cambridge Uni Press.
- PALMER, F. (2001). *Mood and Modality*, Cambridge Textbooks in Linguistics (2. Baskı). Cambridge: Cambridge University Press.
- PAPAFRAGOU, A. (2000). *Modality: Issues in the Semantics-Pragmatics Interface*, Amsterdam-New York: Elsevier Publishing Company.
- PORTNER, P. (2009). *Modality*, Oxford: Oxford Uni. Press.
- RUHİ, Ş. (2002). "The Modal Adverbs mutlaka and kesinlikle in the Context of Directives and Deontic Modality in Turkish", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi/Anadolu University Journal of Social Sciences*, S. 2, s. 19-38.
- RUHİ, Ş. – ZEYREK, D. – OSAM, N. (1996). "Türkçe'de Kiplik Belirteçleri ve Çekim Ekleri İlişkisi Üzerine Bazı Gözlemler", *Proceedings of the IXth Conference on Turkish Linguistics*, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, s. 307-315.

- SEARLE, J. (1968). "Austin on Locutionary and Illocutionary Acts", *The Philosophical Review*, S. 77, s. 405-424.
- SEARLE, J. (2000). *Söz Edimleri* (çev. L. Aysever), İstanbul: Ayraç Yay.
- SÖZER, E. (1980). "Türkçede {-Dir} Biçimbiriminin Kullanım Alanları", *Bağlam İÜYÜO Almanca Böl. Dergisi*: İstanbul, s. 2-9.
- SWEETSER, E. (1998). *Modality: From Etymology to Pragmatics, Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure*, Cambridge: Cambridge University Press.
- TANNEN, D. – WALLAT, C. (1993). "Interactive Frames and Knowledge Schemas in Interaction: Examples from a Medical Examination/Interview" *Framing Discourse*, NewYork: OUP.
- TOSUN, C. (1998). "On (-dir) Suffix in Turkish Linguistics: Background and Its Semantic and Functional Qualification According to the Usage", *Studies on Turkish Linguistics: Proceeding of the Forth International Conference on Turkish Linguistics ODTÜ* [S. Koç (ed)]. Ankara, s. 507-516.
- TURA SANSI, Sabahat (1986). "{-Dir} in Modern Turkish", *Modern Studies in Turkish Linguistics: Proceeding of the 2nd International Conference on Turkish Linguistics* [E. Erguvanlı Taylan (ed.)], İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yay., s. 145-158.
- UNDERHILL, R. (1997). *Turkish Grammar*, Cambridge: MIT Press.
- UZUN, L. – ERK-EMEKSİZ, Z. (2004). "Irrealis Modality and Discourse Structure" *Advances in Turkish Linguistics* [S. Yağcıoğlu- A. C. Değer (ed.)], İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- UZUN, N. E. (1998). "Türkçede Görünüş/Kip/Zaman Üçlüsü", *Dil Dergisi*, S. 68, s. 5-22
- UNDERHILL, R. (1976). *Turkish Grammar*, Cambridge, MA: MIT Press.
- VARDAR, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual.
- van der AUWERA, J. – PLUNGIAN, V. (1998). "Modality's Semantic Map", *Linguistics Typology*, 2, s. 79-124.
- van der AUWERA, J. – KEHAYOV, A. – VITTRANT, A. (2009). "Acquisitive Modals", *Cross-Linguistic Semantics of Tense, Aspect and Modality* [L. Hogeweg vd. (ed.)], Amsterdam: John Benjamins, s. 281-302.
- von FINTEL, K. (2005). "Modality and Language", *Encyclopedia of Philosophy* [D.Borchet (ed.)], 10. C (appendix), New York: Thomson-Gale, s. 20-27.
- von WRIGHT, G. (1951). *An Essay in Modal Logic*, Amsterdam: North-Holland Publishing Company.